

Rusko je velké, větší, největší a osamocené

Aby Rusko zabránilo dalšímu pohlcování své někdejší sféry vlivu, rozhodlo se v Evropě vytvořit to, čemu se říká „pásmo otřesu“. Dojde k omezenému použití síly v prostoru, který je dostatečně velký, lidnatý, a tedy má potenciál destabilizovat své širší okolí.

Ve svém článku publikovaném zde na HNDialog [Válka nového věku](#) americká novinářka Anne Applebaumová brilantně popsala to, čeho jsme ze strany Ruska svědky na Ukrajině. Její analýza je skvělá v mnoha ohledech, dva z nich si dovoluji označit za stěžejní. Zprvce zcela srozumitelně a racionálně ukazuje, nakolik současný ruský postoj připomíná sovětské chování z období těsně po II. světové válce, v jehož důsledku byla polovina Evropy na dlouhých čtyřicet let uvržena do sovětského područí. Jestli něco současná Evropa potřebuje, tak právě takto pádnou, historicky kontextualizovanou argumentací.

Druhé pozitivum spatřuji v tom, že její článek ani jednou neobsahuje slovo geopolitika. Applebaumová píše o invazi, o válce, o moci, o násilí a násilnících, ale ani jednou nepoužila dnes tak frekventovaný, leč zcela zprofanovaný termín geopolitika. Proč je to dobře? Protože termín geopolitika začal být používán jako přívlastek: expanzivní geopolitické jednání, geopolitické síly, geopolitický konflikt, geopolitické nároky... Přitom je zřejmé, že uvedení termínu geopolitika autorům umožnilo jediné, nezmínit slovo konflikt, střet, boj o moc, nebo přímo válka, tak jak to učinila Applebaumová.

Ruská velikost...

Geopolitika představuje velmi cenný analytický nástroj v kontextu realistického přístupu ke zkoumání mezinárodních vztahů. Jako každý jiný analytický nástroj má své přirozené limity a její zjištění mají omezenou hodnotu. Je-li správně použita, pak je schopna podat poměrně velmi přesnou informaci o současném rozložení síly/moci ve zkoumaném prostoru, ukázat, jak k němu došlo, a konečně upozornit, kde jsou/v čem spočívají jeho silné a slabé stránky. Nic víc, ani nic míň, neboť je, respektive by mělo být, známé, že moc nemá pouze teritoriální rozměr. Již několikrát – nejviditelněji v souvislosti s vývojem tzv. německé geopolitické školy ve 20./30. letech minulého století – se stalo, že geopolitika přestala být vnímána jako jeden z mnoha analytických nástrojů a stala se zdánlivě vědeckou (pracuje s objektivně zjištěnými geografickými daty) odpovědí na důležité otázky, které příslušnou společnost trápily. Namísto užitečné analytické metody se stala pseudovědeckou ideologií.

REKLAMA Po skončení studené války geopolitika bohužel přesně toto postavení získala v Rusku. „Vědecká“ teorie marxismu-leninismu byla „vyhozena z okna“ a „hlavními dveřmi“ vstoupila geopolitika: nová, sovětskou zátěží nepoznamenaná, avšak autenticky ruská „věda“ (teorii eurasiatismu, nejdůležitější autenticky ruský geopolitický koncept, vytvořili ruští emigranti), která operuje s něčím, co je každému Rusovi zcela srozumitelné a co mu nikdo nemůže vzít – Rusko je mocné a svaté, čehož důvodem i důkazem je fakt, že je NEJVĚTŠÍ zemí světa! Ponechme stranou, že asi neexistuje nikdo, kdo by s teritoriální mohutností Ruska tehdy či dnes polemizoval, ale v atmosféře rozpadu SSSR to konečně bylo něco, co bylo stabilní, objektivně pravdivé a nejenom velké, ale NEJVĚTŠÍ!

Z českého pohledu se to může jevit jako zvláštní, ale Rusové jsou mimořádně citliví na velikost, na velikost čehokoli. Malé věci – a malé státy! – nejsou důležité, ale velká vítězství, velké teritorium, velké úspěchy (vědy, techniky, sportu) nebo veliké ztráty či veliký teror jsou zásadní, protože ty jediné správně odrážejí velikost vlastního státu, unikátní rysy jeho lidu a výjimečnost jeho vůdce! Nejviditelnějším apoštolem takto nastaveného „geopolitického“ myšlení se stal [Alexandr Dugin](#), ale záhy našel řadu dalších souputníků, včetně například prvního, a zatím stále úřadujícího, šéfa ruských komunistů Zjuganova.

Tito a další autoři, byť sami sebe označují za geopolitické myslitele/teoretiky, nejsou ničím víc než v lepším případě geopsychology, kteří se poukazováním na rozlohu a další kvantifikovatelné atributy (zejména zásoby nerostných surovin) snaží ruské společnosti vsugerovat, že Rusko bylo, je a zůstane (vše)mocné. V případě horším to jsou geopsychopati, kteří, zcela v intencích domněle odumřelého marxismu-leninismu tvrdí, že kvantita (tedy velikost území a zdrojů) bude proměněna v kvalitu (uznání ruského výsadního postavení nejprve v Eurasii, nakonec globálně).

V souvislosti se současnou situací na Ukrajině je zřejmé, že do první skupiny se zařadil i Vladimir Putin, jehož nedávná [několikahodinová televizní show](#) nesla právě takové rysy. Leitmotivem jeho komunikace s národem byly argumenty dílem pseudoantropologické, když mnohokrát velebil genetickou jedinečnost Rusů, respektive lidu „ruského světa“, a dílem geopsychologické, když vyjevil jednu z nejhroznějších nočních můr, v níž by se mohlo stát, že by vojenské lodě NATO mohly kotvit ve městě ruské vojenské slávy, v Sevastopolu. Ve městě, při jehož obraně padlo tolik Rusů, jehož pád (spolu s Krymem) do spárů NATO by vlastně znamenal vytěsnění Ruska z Černomoří, kde by mu zůstalo jen ubohých 450–600 km pobřeží!

Ponechme Putinovy antropologické teze stranou a pokusme se geopolitickou optikou podívat na to, co se v postsovětském prostoru stalo, co se tam děje teď a čeho se můžeme dočkat. Mnohokrát byl citován Putinův výrok, že rozpad SSSR byl největší geopolitickou katastrofou 20. století. Toto tvrzení je silně přehnané, neboť pokud něco bylo „katastrofou“, tak rozpad tzv. sovětského bloku, v jehož důsledku SSSR ztratil předpolí táhnoucí se od linie Magdeburg–Praha až po hranici mezi Bulharskem a Řeckem, respektive Tureckem. Sovětská vojenská doktrína aktivně pracovala s možností překvapivého konvenčního útoku na Západ a kolaps komunistických režimů v NDR, Československu a Polsku, a následně vynucené stažení sovětských vojsk, učinil takový plán neproveditelným.

Pomyslné hřiště, které po II. světové válce nalajnoval Stalin poukazem na nezbytnost trvalého zabezpečení prostoru v okolí sovětských hranic, které by eventuálně mohlo sloužit jako nástupišť k agresi, bylo ztraceno. Nejpозději od 60. let přitom bylo zřejmé, že daleko lepší garanci bezpečnosti SSSR jsou jaderné zbraně. Na tom se zhola nic nezměnilo do současnosti, o čemž ostatně přesvědčivě vypovídají i dostupné doktrinární dokumenty.

Je pozoruhodné, že když se o dva roky později rozložil vlastní SSSR, tak optikou ruských politických a vojenských elit nebyla za největší problém považována skutečnost, že se z Běloruska, Ukrajiny a Kazachstánu staly jaderné mocnosti – jejich jaderný potenciál byl za asistence mezinárodního společenství následně zlikvidován, respektive předán Rusku – ale dominovaly geopsychologické stesky nad ztrátou obilnic (i když bylo sovětské zemědělství chronicky nevykonné a od 60. let se dovážely miliony tun obilí ročně ze Západu), rekreačních zón (což bylo znovu oživeno v souvislosti s Krymem) a nezamrzajících baltských přístavů (i když rozhodující část sovětského námořního potenciálu byla a je soustředěna v Severním ledovém oceánu).

Poměrně vlažně byla diskutována problematika náhle se v zahraničí, jakkoli „blízkém“, ocitnuvší část vojensko-průmyslového komplexu a minimálně byl analyzován rozměr demografický – SSSR byl třetí nejlidnatější zemí světa, ale propadl se na osmou příčku (a dále klesá). Proč se tak malá pozornost věnovala objektivně nastalým změnám/problémům, a tak zásadní pozornost byla zaměřena na věci poměrně nedůležité? Jediné logické vysvětlení spatřuji v tom, že k žádné geopolitické analýze nedošlo, neboť jí nebylo třeba – Rusku objektivně nikdo nehrozil a vzhledem k jadernému arzenálu ani nemohl. S Ukrajinou, kde byla, respektive dosud je, rozmístěna podstatná část vojensko-průmyslového komplexu, se záhy podařilo najít oboustranně vyhovující model spolupráce, podobně jako s Kazachstánem, na jehož území zůstal nejdůležitější sovětský kosmodrom Bajkonur.

... a ruská samota

Tím se zároveň dostáváme k jedinému geopolitickému problému, jenž se v souvislosti se současnou krizí vynořil, neboť symbióza ukrajinského vojensko-průmyslového komplexu s tím ruským se – avšak teprve v důsledku ruské agrese proti Ukrajině! – zhroutila. Právě podniky vojensko-průmyslového, respektive obranně-průmyslového komplexu, a ne ruskojazyčné obyvatelstvo, jsou tím zásadním potenciálem, který Moskva na východě a jihovýchodě Ukrajiny „má“, respektive chce mít pod svou kontrolou.

Všechny řeči o Krymu a Sevastopolu, jakožto opěrných bodech v Černomoří, sice ruským uším dobře zní, ale Rusko od 18. století moc dobře ví, že dokud nemá pod kontrolou turecké úžiny, tak Černé moře není ničím významnějším, než rybníkem plným slané vody. O tom ostatně dosti silně vypovídá i fakt, že jak v sovětských dobách, tak i v současnosti bylo slavné černomořské loďstvo v zásadě vždy velmi malé. Ty nejdůležitější kapacity sovětského/ruského námořnictva byly a jsou soustředěny na severu.

Existuje nějaký další geopolitický rozměr, který je s Ruskem vyvolanou krizí možné spojit? Obávám se, že ano. Moskva si konečně uvědomila, že její přitažlivost v očích sousedních států je tak nepatrná, že na svou stranu, s výjimkou malých a nedůležitých států ve zcela bezvýhodném postavení (Bělorusko, Arménie) nemá koho a jak získat. Na tomto místě je třeba připomenout, že v současném systému mezinárodních vztahů až dosud neexistoval žádný stát, který by Rusko označil za hrozbu či dokonce nepřítele, ale právě tak neexistuje žádný stát (s výjimkou již zmíněných sovětských pohrobků), který by Rusko označil za spojence. Moskva je (zoufale) sama.

Bez ohledu na to, jak moc se snažila jevit jako atraktivní, bohatá, spolehlivá a mocná, nebyla schopna zastavit pozvolný posun EU a NATO na východ. Poprvé nezafungovala klasická ruská/sovětská strategie „výměna prostoru za čas“. Tento pohyb, označený mnoha analytiky za „vyplňování vakua vzniklého zhroutilím komunismu a rozpadem SSSR“ bezesporu má zřetelný teritoriální rozměr, ale geopolitickou optikou – tedy z hlediska výraznějšího přeskupování síly v prostoru – nemá v kontextu tzv. „čerpání mírové dividendy“, kdy se všude v Evropě výrazně zredukovaly vojenské kapacity, žádný (Rusku) nebezpečný rozměr. Území středoevropských států, stejně jako Pobaltí, není proměňováno na „nástupiště k agresi“, naopak se mohlo stát prostorem, kde v důsledku intenzivní ekonomické spolupráce mezi EU a Ruskem postupně měla slítni důvěra. S odstupem dvou desetiletí lze konstatovat, že se tak, alespoň zatím, nestalo v míře uspokojivé, a to ani pro jednu stranu.

Evropské pásmo otřesu

Domnívám se, že v této situaci Moskva vsadila na novou, v Evropě již po staletí nehranou, ale ve světě dobře fungující kartu. Aby zabránila další absorpci své někdejší sféry vlivu, rozhodla se v Evropě vytvořit to, čemu se říká „pásmo otřesu“. Namísto neúspěšných pokusů čelit západní soft power dojde k omezenému použití síly v prostoru, který je dostatečně velký, lidnatý, a tedy má potenciál destabilizovat své širší okolí. Ruský „úspěch“ v Sýrii ukazuje, že dnes, stejně jako v dobách studené války, je možné s konkurentem (USA) poměrně efektivně soupeřit v nepřehledném terénu občanskou válkou zmítaného státu/společnosti. Takový stát však musí mít tak silný potenciál, aby „vzrušoval“ všechny důležité členy mezinárodního společenství, které následně bude nuceno problém na multilaterální úrovni řešit.

Nabízená/vnucovaná federalizace Ukrajiny může směřovat právě k tomuto cíli. Velká evropská země, ležící příhodně mezi Ruskem a EU/NATO, má potenciál produkovat takové množství neřešitelných problémů, že v Evropě nebude klid. V (marné) snaze po jeho dosažení bude nezbytná spolupráce s Kremlem, a to je přesně to, o co Putinovi jde, neboť má konečně možnost znovu se zapojit do lajnování mocenského hřiště. Z hlediska panujícího rozložení sil se přitom nic podstatného nemění, takže Moskva má v celku oprávněný pocit, že takový postup je bezpečný a vyplatí se, neboť pohlcování „jejího“ prostoru konečně bude zastaveno.

Jak už jsme konstatovali na začátku, moc rozhodně nemá pouze teritoriální dimenzi, a řada jejích aspektů je proto geopolitickou optikou neidentifikovatelná. O tom, jak málo je současné dění kolem Krymu a Ukrajiny „geopolitické“, dost přesvědčivě vypovídá i fakt, že zatím všechna zásadní ruská opatření/rozhodnutí ohledně Krymu nemají vůbec žádný geopolitický rozměr. Moskva se například nikterak výrazně nezajímá o problém se zásobováním vodou, která je přiváděna z území Ukrajiny, zato vyhlásila plán na zřízení zvláštní zóny hazardu, a všichni poslanci parlamentu by na Krymu měli strávit část dovolené!

V obecné rovině se pak daleko více než možné redислоkace jednotek NATO na teritoriu států někdejší Varšavské smlouvy věnuje rozpracování zásad nové kulturní politiky, jejímž heslem je Rusko – ne Evropa. Zde sice teritoriální rozměr explicitně zmíněn je, ale tím to končí. Na jejich základech se z Moskvy poté, co již byla „třetím Římem“ a „majákem komunismu“, má stát mezinárodní opora konzervativně-vlasteneckých sil, což nakonec povede k tomu, že se stane oporou rudo-hnědého extremismu celé Evropy, potažmo světa. To bezesporu je problém, je to však problém politický, a nikoli geopolitický.